

Джак Уедърфорд

ИМПЕРАТОР НА МОРЕТАТА

Кубилай хан и формирането на Китай

София, 2025

Преводът е направен по изданието:

JACK WEATHERFORD

EMPEROR OF THE SEAS

KUBLAI KHAN AND THE MAKING OF CHINA

Copyright © Jack Weatherford, 2024

All rights reserved.

First published in Great Britain 2024

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Иван Иванов, превод, 2025

ISBN 978-619-01-1659-2

ДЖАК УЕДЪРФОРД

ИМПЕРАТОР НА МОРЕТАТА

КУБИЛАЙ ХАН
И ФОРМИРАНЕТО НА КИТАЙ

Превод от английски
Иван Иванов

Посвещава се на всички мъже и жени, служещи в морето

Съдържание

Предговор. Златният век на Китай в моретата.....	7
Въведение. Пътешествията на Марко Поло.....	9

I

Кубилай: принц без качества

1 Монголите нападат Китай.....	17
2 Оставен да стои в праха.....	27
3 Братя на два континента.....	38
4 Монгке става Велик хан и подновява монголските войни	47
5 Война от Тихия океан до Средиземно море	54
6 Кубилай се пробужда	68

II

Кубилай обръща поглед към морето

7 Китайската велика водна стена.....	87
8 Всяка надпревара във въоръжаването започва с финансирането	101
9 Кубилай построява нападателен флот	109
10 „Да Юен“, великото начало	122
11 Хаос в Японско море	138
12 Декадентство преди потопа	151

13	Краят на великата династия Сун.....	156
14	Флот без държава	168

III

Морският път на коприната

15	Черен вятър над Япония.....	181
16	Пазари, пари и убийства.....	201
17	Монголите, изгубени в джунглата и носещи се без посока в морето.....	212
18	Ако не успееш във Виетнам, нападни Египет	227
19	Монголската принцеса и нейният тигър	239
20	Кубилай завършва своето време.....	253

IV

Затишието след Кубилай и упадъкът

21	Железният човек и лотосът	261
22	От завоевание към търговия	271
23	Пристанища на печалба и удоволствия, поезия и преструвки	278
24	Гниещи кораби, потъваща валута	289
25	Китай се оттегля от морето	297
26	Вълците идват по време на дъжд	314
27	„Императрицата на Китай“ вдига платна.....	325
	Епилог. Историята няма любимци	338
	Изследвания и източници	342
	Бележки	345
	Показалец	378

ПРЕДГОВОР

Златният Век на Китай в моретата

На петдесет километра северно от Пекин, в прохода Дзююен на Великата стена – границата между Китай и монголските степи – стои каменен надпис, изсечен през 1342 г. Направен по заръка на Кубилай хан, той назовава монголския владетел с титлата „Император на моретата и Велик хан на империята“.¹

„Император на моретата“ е заглавието на тази книга, но също така и титлата, която монголите, макар и сухоземен народ, давали на върховния си владетел. За тях океанът символизира цялата вселена. Доколкото знам, те са единствената цивилизация, която е наричала най-висшия си водач Император на моретата или на монголски „Далай хан“. Те използвали тази титла на монети, официални печати и в документи, включително в писма до европейските крале и папата. Често китайските източници твърдят, че монголите са целели „да завладеят всичко в четирите морета“. Персийският хроникьор Рашид ал-Дин, еврейски интелектуалец, който приел исляма и се издигнал до голяма власт в близоизточните територии на Монголската империя, обяснява употребата ѝ с това, че Великият хан бил „император, величествен като океана“.² Кубилай също говори за безпределното си управление, имайки предвид едновременно, че кралството му обхваща целия свят, и че ще трае вечно.

Монголската титла „Далай хан“ е била превеждана на други езици като Крал на кралете, Хан на хановете, Вселенски владетел, „император омниум хоминум“, „велтхершер“, „падишах-и-

джахан“ или „шах-и'алам“.³ Всяка от тези фрази отразява едно от значенията, криещо се зад „далай“, но те не успяват да уловят буквалната същност на монголската употреба. Когато Кубилай дошъл на власт, монголите под предводителството на дядо му Чингис хан били завоювали най-голямата империя в историята, но тя цялата била сухоземна. Кубилай бил невероятният монгол, който пренесъл армията и завоеванията им в морето.

В предишни времена монголите използвали титлата „Император на моретата“ в символичен, духовен смисъл, за да обозначат господаря на цялото съзидание, но Кубилай хан я превърнал в буквална реалност за себе си, за своята Монголска династия и за Китай. Нацията от степни воители, които той предвождал, била може би най-неподходящата в цялата история, за да създаде доминиращ глобален морски флот, но той го направил. Ако прехвърлим постиженията му върху съвременната карта, в края на своето управление Кубилай хан контролирал морските пътища от остров Сахалин на тихоокеанското крайбрежие на Русия чак до Ормуз в Персийския залив, разположен между Иран и групата арабски държави Оман, Саудитска Арабия и Обединените арабски емирства. Никоя друга сила не го е правила нито преди, нито след него.

През двайсет и първи век някои наблюдатели бяха изненадани от възхода на Китай като световна морска сила. Западната реакция се колебаеше между презрение и силна тревога. Появата на Китай като доминиращ играч в глобалната политика се прие като куриоз в световната история, нещо нетипично за една сухоземна и интровертна култура, за едно конфуцианско общество. Но както показва забележителният човек в центъра на тази книга, китайската мореплавателна империя не е нищо ново. Китай бил първата морска свръхсила в историята.

ВЪВЕДЕНИЕ

Пътешествията на Марко Поло

По времето, когато Кубилай хан създавал новата си династия, на другия край на познатия свят Марко Поло се взираше в морето. Горещият пустинен вятър духал в гърба му, а вълнените му дрехи били натежали от пот. Няма и двайсетгодишен, с все още меко младежко лице, той бил напуснал своя дом във Венеция през 1271 г., за да поеме с баща си и чичо си на поредното им търговско пътуване през Азия. Марко бил техни секретар и чирак. Те преконали Източното средиземноморие, минавайки през пристанищата Акра и Аяз, преди да извършат преход по суша до Ормуз в устието на Персийския залив, където се надявали да намерят кораб, с който да преплават благополучно през Индийския океан до Китай. Но засега се сблъскали само с горчиво разочарование.

Марко се взираше в Ормузкия проток, водещ към Оманския залив, откъдето се откривал пътят към Индийския океан и всички морета на света. Очаквайки да намери процъфтяващо търговско пристанище, прочуто с продажбата на кехлибар, слонова кост, коне, мускус и платове, той гледал невярващо избелелия от слънцето град Ормуз с жалките му улички, хаоса от кални колиби и ревностно охранявани складове. „Това е болнаво място и слънцето напича ужасно“, ще съобщи по-късно Марко Поло. Почти лишени от достъп до месо или зърно, местните хора, отбелязал той, се прехранвали с фурми, осолена риба и лук.

Монголската империя била сухоземна империя, ограничавана от морските брегове. Марко бил научил от баща си, че монголите окуражават търговията и дават специални привилегии на чуждестранните търговци, но досега не знаел, че могъщите монголи се страхуват от водата. След като завладели по-голямата част от Близкия изток, те не си направили труда да окупираат персийския бряг, а вместо това предпочели да разположат новата си столица в Тебриз, в северен Иран, близо до границата с днешен Азербайджан, земя на планински пасбища с умерен климат и плодородни равнини, подходящи за конете им.

Но това, което наистина потресло младия Марко Поло, израснал в близост до оживеното търговско пристанище на Венеция, били корабите, които видял в Ормуз. „Техните кораби са окаяна работа! – оплакал се той, щом видял групата малки дауи, пръснати в пристанището пред него. – Много от тях се губят, защото нямат железни пирони, а са свързани с кокосови влакна“, които Марко описва като „въжета, правени от черупката на индийски орех“. Той бързо схванал, че те не стават за нищо. „Тези кораби не се мажат с катран, а с рибено масло – дивял се Марко Поло. – Имат една мачта, едно платно и един рул, и нямат палуба, а само покривало, метнато върху товара, когато са натоварени. Това покривало се състои от кожи и върху тези кожи те слагат конете, които карат за продажба в Индия.“

Марко бил запознат със Средиземно море, чиито острови се намират на по-малко от ден път един от друг. Сега той разбрал също колко по-опасни могат да бъдат океаните, с техните открити простори, големи вълни и свирепи ветрове. „Следователно е опасна работа да пътуваш с един от тези кораби, защото в това Индийско море бурите често са ужасни.“¹

Преди Марко да потегли на своето пътешествие, баща му и чичо му вече били ходили до Китай и обратно до Венеция благодарение на новаторската пощенска система на Чингис хан, наречена „ортоо“ или „ям“. На всяка завладяна територия монголите извършвали преброяване и установявали пощенски станции, приблизително на 50 километра една от друга. Освен че снабдявали с коне, припаси и храна официалните куриери, които може-

ли да изминават от сто и петдесет до триста километра на ден, те също така осигурявали подслон, провизии и банкови услуги за търговците. И преди всичко осигурявали защита, гарантирайки сигурността от една станция до следващата.

По този начин Чингис хан за първи път в историята обединил Изтока и Запада, от Тихия океан до Средиземно море, в една система за комуникация и транспорт. Това било изумително постижение, само че системата му била изключително сухопътна – империята на Чингис не действала в морето. За семейство Поло изборът бил очевиден.

Вместо предвкусаното морско приключение, тримата италиански търговци – Марко, баща му и чичо му – свили към вътрешността на континента, за да използват по-безопасната монголска мрежа „ям“, която съживила и разширила Пътя на коприната до Китай. Макар че трябвало да изтърпят прашно пътуване с коне, пеш или с камили, под зорката защита на монголските войници те прекосили благополучно вътрешността на Евразия, следвайки пътищата на керваните от една търговска станция до следващата в продължение на близо три години. Накрая пристигнали в Китай някъде преди 1275 г. и се отправили към портите на двореца на Кубилай хан.

През 1294 г., връщайки се най-после към дома след близо 20 години пътешествия, един по-стар и обрулен Марко Поло се приближил до пристанището Ормуз за втори и последен път в живота си, този път с голяма флотилия от изящни и модерни китайски кораби. Той бил потеглил на дългото си пътуване обратно към Венеция от Гуанджоу в Китай, откъдето слязъл надолу покрай виетнамския бряг, минал покрай индонезийските Острови на подправките, на север през протока Малака, през Бенгалския залив до остров Шри Ланка, покрай западния бряг на Индия, през Арабско море, през Оманския залив и най-после се върнал в пристанището Ормуз.

Това пътуване го пренесло на около 7000 мили по море за две години. Този път той се возел на борда на голям плаващ дворец като гост на Кубилай, удобно настанен в личната си каюта, а

палубите били отрупани с китайски коприни, порцелан, мускус и лекарства, както и със скъпоценни подправки от Индия, Цейлон и Ява. За тези две кратки десетилетия океанската навигация се била променила коренно под управлението на Кубилай хан, който вече бил пратил флоти от китайски джонки, най-големите и технологично напреднали кораби на своята епоха, през половината свят.

Най-високопоставеният монгол на борда на водещия кораб на флотилията, която връщала търговците Поло у дома, била принцеса Кокечин, потеглила от родината си с огромна зестра от коприни, скъпоценни камъни и един тигър, за да се омъжи за монгол, когото никога не е виждала.² Нямаме неин достоверен портрет, но в тогавашната монголска литература тя е описана като красива „девица с лунен лик“, с огън в очите и пламъци по бузите. Освен китайските чиновници, свитата ѝ включвала персийски посланици и вече навлезлия в средната възраст Марко Поло, който бил прекарал половината от досегашния си живот в Китай и по-късно записал своите наблюдения от пътуванията си там, които щели да вдъхновят бъдещите поколения европейски изследователи. Днес можем да открием в записките му онава, което той е бил в състояние да разбира само смътно: обзор на постигнатото от Кубилай хан през тези 20 години. Кубилай построил най-големия флот на света, с който обединил Китай и разгърнал търговска мрежа, простираща се от Тихоокеанска Арктика до бреговете на тропически Китай. Той създал напълно нова система за глобален ред и световна търговия, основаваща се на морска мощ. Кубилай пренесъл историята от сушата в морето.

Карта 1. Династия Южна Сун (1127–1279) и династия Дзин (1115–1234)